

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФЕНОМЕНІВ

DOI 10.33287/11213

УДК 378.14

**АКАДЕМІЧНА НЕДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПРОБЛЕМА ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ
ЧИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ВИЩОЇ ОСВІТИ?**

ACADEMIC DISHONESTY: IS IT AN ISSUE OF STUDENTS' BEHAVIOR OR HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONAL FRAMEWORK?

Олена Карагодіна

*Доктор мед. наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології,
Академія праці, соціальних відносин і туризму*

Olena Karagodina

*Dr. in Medicine, Professor, Head of Social Work and Applied Psychology Department, Academy of Labour,
Social Relations and Tourism*

 orcid.org/0000-0002-7412-5178

 karagodina.og@socosvita.kiev.ua

Тетяна Семигіна

Доктор політ. наук, проректор з наукової роботи Академії праці соціальних відносин і туризму

Tetyana Semigina

Dr. in Political Science, Vice-Rector for Research, Academy of Labour, Social Sciences and Tourism

 orcid.org/0000-0001-5677-1785

 semigina.tv@socosvita.kiev.ua

Леся Дітковська

*Канд. пед. наук, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій Академії праці
соціальних відносин і туризму*

Lesia Ditkovska

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-2112-4550

 ditkovska.la@socosvita.kiev.ua

Євген Ярмоленко*Провідний соціолог КНДУ «Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста»***Yevhen Yarmolenko***Sociologist at the municipal institute «Research Institute of Social and Economic Development of the City», Kyiv*iD orcid.org/0000-0002-0012-0390@ yevhen.yarmolenko@gmail.com**Анотація**

Автори статті досліджують проблемні аспекти впровадження культури академічної доброчесності в українському закладі вищої освіти - Академії праці, соціальних відносин і туризму (АПСВТ). В якості теоретичної рамки дослідження обрано неоінституційний підхід. Для побудови емпіричної частини використано підхід дослідження в дії, методи аналізу документів, анкетного опитування, спрямованого на отримання даних про ставлення студентів до різних аспектів академічної доброчесності та оцінювання їхніх настанов щодо доброчесної/недоброчесної поведінки під час отримання вищої освіти. В межах завдань анкетування опитано 227 студентів: I групу сформовано з 119 студентів першого курсу програм підготовки бакалаврів всіх спеціальностей, які прослухали дисципліну «Академічні студії», II групу - з 108 студентів II-IV курсів програм підготовки бакалаврів і магістрів всіх спеціальностей, які не слухали модулів, що формують свідоме ставлення до академічної культури і нових вимог ЗВО. Викладено послідовність заходів із впровадження принципів академічної доброчесності АПСВТ протягом 2018-2019 навчального року, що охоплюють роботу з усіма учасниками освітнього процесу та її моніторинг.

За результатами анкетування зроблено висновки, що студенти I курсу бакалаврату, які ознайомились з принципами і фундаментальними цінностями академічної доброчесності, навчались правилам цитування, належного ставлення до інтелектуальної власності, запобігання плагіату тощо в межах модулів дисципліни «Академічні студії», краще за решту студентів обізнані зі змістом внутрішнього Положення про академічну доброчесність і частіше погоджуються з думкою, що зміст цього документу вплине на їхнє навчання. Однак вони не рідше за студентів старших курсів вважали «нормальною» практику замовлення (купівлі) контрольних, курсових та дипломних робіт і повідомляли про випадки порушення ними правил посилання на використані джерела.

Порівнюючи власні результати з даними інших дослідників, автори обґрунтували потребу в кардинальних змінах організації навчання у закладі вищої освіти і реалізації довгострокових стратегій, що уможливають відмову від «фейкового» або неякісного навчання всіх суб'єктів освітнього процесу.

Ключові слова:

академічна доброчесність, академічна культура, соціальні норми, недоброчесна академічна поведінка, менеджмент вищої освіти.

Key words:

academic integrity, academic culture, social norms, dishonest academic behavior, higher education management.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:

8.09.2019

Рецензований: 15.09.2019

Подано доопрацьовану версію: 30.09.2019

Прийнятий до друку: 5.10.2019

Abstract

The authors of the paper explore the challenging issues of implementing a culture of academic integrity within the Ukrainian institution of higher education - of Labour, Social Relations and Tourism (ALSRT). A neoinstitutional approach was chosen as the theoretical framework for the study. To build the empirical part, we used a research-in-action approach, document analysis methods, a questionnaire aimed at obtaining data about students' attitudes toward various aspects of academic integrity, and evaluating their views regarding virtuous / malign behavior during higher education. Within the scope of the survey, 223 students were interviewed. The first group was formed of 119 students of the first year of the Bachelor's degree programs of all specialties who attended the discipline «Academic Studies»; listened to modules that formed a conscious attitude to the principles of academic integrity. The sequence of measures for the implementation of the principles of academic integrity of the ALSRT during the 2018-2019 academic year, covering the work with and monitoring of all participants in the educational process, is outlined.

According to the results of the survey, it is concluded that the first year undergraduate students who have studied the rules of citation, proper attitude to intellectual property, prevention of plagiarism, etc. within the modules of the discipline «Academic Studies», are better than the other students familiar with the content of the internal academic provisions with the view that the content of this document will affect their learning. However, these students no less than senior students considered as «normal» the practice of ordering (buying) essays, course and diploma papers and reported cases of violation of the rules of reference to the sources used.

Comparing own findings with those of other researchers, the authors substantiated the need for radical changes in the organization of higher education institutions and the implementation of long-term strategies that make it possible to dispense with «fake» or poor quality education of all subjects of the educational process.

Вступ

Питання академічної доброчесності стало дражливим в українському академічному дискурсі. Наразі в Україні проводять наукові конференції з цього питання [1; 2], втілюють міжнародні проекти [3; 4] та публічно обговорюють питання плагіату у дисертаційних роботах [5; 6]. При цьому наголос зроблено здебільшого на поширенні етичних норм та утвердженні чесності в академічному середовищі. Водночас міжнародні фахівці доводять, що академічна доброчесність, окрім чесності,

має спиратися ще й на такі цінності, як довіра, справедливість, повага, відповідальність, мужність [7]. Академічна доброчесність також означає нерозривність принципів академічної свободи та відповідальності; прав і обов'язків усіх учасників навчального процесу, при цьому передумовою доброчесності студента вважають доброчесність викладача та адміністрації [8, с. 12].

Реалізація цих цінностей та принципів під час впровадження освітніх програм в університетах вимагає наявності належних інституційних засад - визначених правил поведінки, ефективних інструментів контролю за їхнім дотриманням та адекватних санкцій за порушення правил доброчесної академічної поведінки усіма суб'єктами навчального процесу. Саме таким є зміст Бухарестської декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні, ухваленої 2004 року Міжнародною конференцією з етичних та моральних аспектів вищої освіти та науки в Європі [9]. Водночас у цій декларації наголошується, що університети не можна розглядати як «науково-технічні фабрики», найважливішими є їхні культурні та інтелектуальні завдання. Університети повинні усіляко сприяти утвердженню найвищих моральних цінностей і норм, важливих для академічного, культурного й політичного розвитку співробітників та студентів, а також впливати на моральне обличчя суспільства в цілому. Етичні норми повинні пропагуватися не тільки на словах, потрібно реалізовувати їх на практиці у всіх аспектах університетського життя.

Як зауважує Ю. Оніщик, в умовах трансформації системи вищої освіти дотримання принципів академічної доброчесності виступає неодмінною умовою сталого розвитку закладів вищої освіти (ЗВО). Від того, наскільки ефективно функціонуватиме інститут академічної доброчесності, залежить якість освіти, її інноваційний розвиток, самореалізація особистості, забезпечення потреб суспільства, держави та ринку праці, репутація та рейтинг ЗВО, визнання дипломів, конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти [10, с. 8].

У 2000-х роках питання академічної доброчесності та академічної культури в Україні вивчалися цілим шерегом науковців [11-14], які полемізували щодо аксіологічних вимірів української вищої школи та науково-педагогічних концепцій виховання студентів, зрідка звертаючись до прикладних аспектів формування належної академічної культури. А закордонні дослідники [15] доводять, що комплексна робота стосовно подолання проявів академічної недоброчесності буде успішною лише за умови наявності системи дій, механізмів подолання недоброчесної поведінки, виразних стандартів та моральних принципів.

Із ухваленням у 2017 році Закону України «Про освіту» питання академічної доброчесності набули політико-правового характеру. Наразі у нормативно-правовому документі поняття академічної доброчесності визначено як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [16, ст. 42]. Реалізація принципів академічної доброчесності покладена на заклади вищої освіти.

Хоча у багатьох українських університетах діють етичні кодекси [17] та на виконання законодавства і рекомендацій Міністерства освіти і науки України [18; 19] ухвалені Положення, які регулюють питання академічної доброчесності [20], проте проведені в Україні дослідження [21; 22] свідчать про наявність проблем із дотриманням академічно доброчесної поведінки як серед студентів, так і серед викладачів, звужене розуміння якості вищої освіти та проблем із дотриманням прав інтелектуальної власності. Така суперечлива ситуація вимагає прискіпливо подивитись на вітчизняний досвід і визначити проблеми, що заважають формуванню академічної культури чесності.

Мета статті - висвітлити результати першого етапу впровадження заходів, спрямованих на зміцнення засад академічної доброчесності в Академії праці, соціальних відносин і туризму.

Методологія дослідження

Теоретичною рамкою дослідження слугував неоінституційний підхід, який розглядає створені людьми формальні та неформальні соціальні норми, звички, правила поведінки, обмежувальні рамки, а також опортуністичну поведінку, прагнення мінімізувати так звані трансакційні видатки. Цей підхід приділяє увагу таким чинникам, як обмеження та певна невизначеність, пов'язаним з об'єктивними умовами середовища (матеріальними, технологічними, інтелектуальними тощо) і психологією, поведінкою, інтересами суб'єктів прийняття певних рішень тощо [23; 24].

У дослідженні використано методологію дослідження в дії, методи аналізу документів, включеного спостереження; анкетного опитування, спрямованого на отримання даних про ставлення студентів до різних аспектів академічної доброчесності та оцінювання їхніх установ щодо доброчесної/недоброчесної поведінки під час навчання в ЗВО.

Розробці дизайну дослідження послуговувався імператив «впровадження принципів академічної доброчесності» в Академії праці, соціальних відносин і туризму (АПСВТ) - українському закладі вищої освіти, заснованому Федерацією професійних спілок України у 1993 році, що наразі має державні ліцензії на провадження освітніх програм підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії з галузей знань «Право», «Економіка», «Туризм», «Соціологія», «Соціальна робота». Розробивши «Положення про академічну доброчесність в Академії праці, соціальних відносин і туризму» у травні 2018 р. [25], учасники робочої групи дійшли висновку, що завдання цього документу можуть бути реалізовані лише за певних практичних кроків. Відтак відповідна діяльність і, водночас, дослідження склалося з таких етапів: 1) планування заходів із впровадження принципів академічної доброчесності, 2) їх впровадження протягом 2018-2019 навчального року, 3) оцінювання проміжних результатів.

Включене спостереження використано для об'єктивізації процесу впровадження заходів; реакцій академічного середовища на впроваджуваний проект; окремих характеристик корпоративної культури ЗВО; інтересу до проблеми академічної доброчесності й перспектив її розвитку; поведінкових характеристик суб'єктів освітнього процесу, що відображають їхню прихильність до правил доброчесної поведінки.

Анкетування студентів проведене в режимі онлайн опитування. Анкету розміщено на платформі Google. Загалом опитано 227 студентів. Серед них було 119 студентів першого курсу програм підготовки бакалаврів всіх спеціальностей (I група), які прослухали дисципліну «Академічні студії» (89,9% - студенти денної форми навчання, 10,1% - заочної форми навчання), а також 108 студентів, які не слухали дисципліну «Академічні студії» (II група), тобто студенти II-IV курсів програм підготовки бакалаврів і студенти магістратури всіх спеціальностей, близько третини (33,7%) з яких отримують освіту заочно. Анкетуванню студентів II групи передувало інформування викладачами; всі студенти I групи пройшли анкетування в присутності викладача дисципліни «Академічні студії» після залікового заняття. Базу даних сформовано в програмі SPSS, при обробці результатів обраховано достовірність різниці між частинами.

Результати дослідження

Планування та впровадження заходів із забезпечення академічної доброчесності

В Академії праці, соціальних відносин і туризму впровадження принципів академічної доброчесності мало низку етапів:

1) ухвалення у липні 2016 р. Кодексу етики АПСВТ [26];

2) створення робочої групи (складалась із викладачів та аспіранта), яка займалась аналізом міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів, розглядала успішні практики української

та європейської освітньої спільноти у питаннях академічної доброчесності та якості освіти й підготувала проект регулятивного документу для Академії;

3) ухвалення у квітні 2018 р. Положення про академічну доброчесність в АПСВТ [25], введення його в дію наказом ректора, затвердження Вченою радою у червні 2018 р. заходів із його впровадження у 2018-2019 навчальному році;

4) внутрішній моніторинг виконання заходів, проведений упродовж навчального року.

Положення про академічну доброчесність в АПСВТ містить як заходи відповідальності (санкції) за академічну недоброчесність, так і просвітницькі заходи, спрямовані на інформування суб'єктів академічної доброчесності, зміни інституційних підходів до організації навчального процесу, формування академічної культури.

Заходи, затверджені Вченою радою, спрямовані переважно на заходах інформування здобувачів вищої освіти, але вони також передбачали і роботу з викладачами (рис. 1). Такі заходи підпорядковувались завданню сприяти змінам поведінки викладачів і студентів на користь глибшого розуміння й дотримання принципів академічної доброчесності.

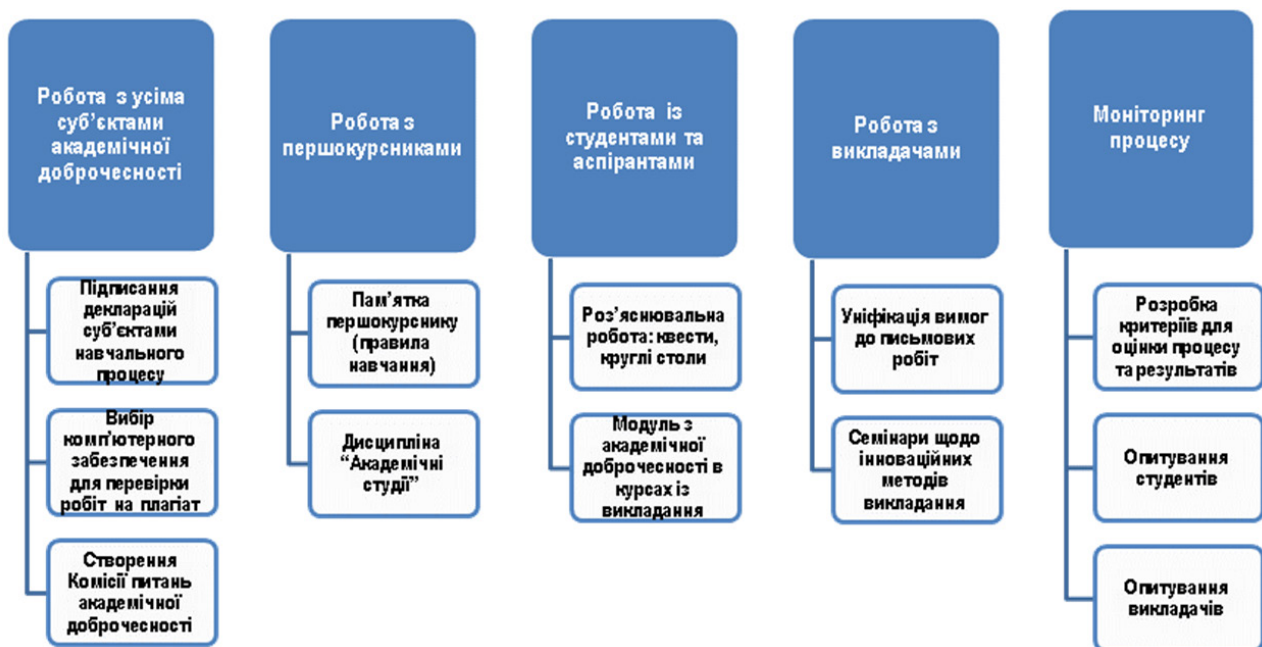

Рис. 1. Заходи із впровадження принципів академічної доброчесності АПСВТ протягом 2018-2019 навчального року

Протягом періоду дослідження проведено три зустрічі учасників робочої групи; питання впровадження принципів академічної доброчесності розглядалось Вченою радою АПСВТ. Декларації щодо дотримання принципів академічної доброчесності розроблено й передано на кафедри для підписання викладачами та студентами, а також у адміністративно-господарські відділи закладу. Було прийняте рішення про зобов'язання підпису декларації викладачами при укладенні контракту на перший та (або) наступний термін прийняття на посаду за конкурсом. Більшість викладачів АПСВТ взяли участь в роботі шести семінарів (тренінгів, майстер-класів) різної тематики, спрямованих на усвідомлення потреби засвоєння нових форм та методів навчання. На першому семінарі, присвяченому проблемам та процесу впровадження принципів академічної доброчесності, презентовані дані низки досліджень культури дотримання академічної доброчесності в Україні та світі, окреслено певні проблеми дотримання

права інтелектуальної власності, використання засобів перевірки навчальних та наукових текстів на унікальність тощо.

Не всі заплановані заходи впроваджено: частину з них не вдалося реалізувати з організаційних причин, за браком ресурсів, ініціативи чи часу. Внутрішній моніторинг дає підстави висувати, що проблемними моментами у реалізації проекту були наступні перешкоди: подекуди формальне ставлення співробітників закладу до пунктів «Положення про академічну доброчесність в АПСВТ» та процедур підписання декларацій про академічну доброчесність; потреба в системній та тривалій роботі з «плекання» свідомого ставлення до потреби впровадження принципів академічної доброчесності й формування сталої установки на дотримання її принципів.

Досвід викладання принципів академічної доброчесності

Заходи із впровадження принципів академічної доброчесності передбачали започаткування нової навчальної дисципліни «Академічні студії» для всіх першокурсників та додавання модуля «Академічна доброчесність» в межах дисципліни «Педагогіка та методика викладання спеціальності» освітніх програм підготовки магістрів всіх спеціальностей, а також відповідного модуля в педагогічні курси програм підготовки докторів філософії всіх спеціальностей.

На виконання рішень Вченої ради у вересні 2018-2019 н.р. для першокурсників усіх спеціальностей денної і заочної форм навчання було введено навчальну дисципліну «Академічні студії» обсягом 3 кредити. Метою викладання дисципліни є «пропагування практичної цінності і важливості академічної доброчесності; формування нової академічної культури, яка базуватиметься на принципах чесності, реального навчання, справедливості, довіри та взаємоповаги усіх учасників академічного процесу» [27].

У курсі «Академічні студії» розкриваються такі теми, як:

- вища освіта сьогодні: будівництво стратегії власного життя;
- принципи та фундаментальні цінності академічної доброчесності;
- правові аспекти академічної доброчесності;
- плагіат та запобігання академічному плагіату.

У 2018-2019 навчальному році курс включав і теми, пов'язані з написанням академічних робіт (підготовка рефератів, есе тощо), оформленням посилань на використані джерела та списку використаних джерел. Однак, за підсумками внутрішнього моніторингу, 2019-2020 н.р. опанування навичок академічного письма перенесено до курсу з української мови, які також слухають усі першокурсники.

У рамках курсу відбулась гостьова лекція на тему «Академічна доброчесність - шлях до успішної кар'єри». Запрошені спеціалісти Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) Марта Томахів і Юлія Власенко розглянули етичні принципи, якими мають керуватися учасники академічної спільноти під час освітнього процесу з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень. На прикладі кейсів лектори ознайомили учасників зустрічі з загальною концепцією академічної доброчесності. Студенти взяли активну участь у обговоренні відеороликів та розв'язуванні кейсів.

У межах курсу студенти готували групові роботи з питань академічної доброчесності, розробляли плакати, які б унаочнювали проблеми недоброчесної поведінки. На рис. 2 наведено один із таких плакатів.

Рис.2. Робота студентів у межах виконання завдання курсу «Академічні студії»

Здобувачі вищої освіти рівня докторів філософії всіх спеціальностей розробляли власні пам'ятки (переважно у вигляді буклетів) щодо академічної доброчесності. Пам'ятки могли би бути використані для організації навчального процесу, однак, ця практика не набула поширення.

Результати опитування студентів

Припущення, що виникли в процесі реалізації заходів із впровадження академічної доброчесності, суголосні результатам опитування студентів. При порівнянні відповідей на схожі питання студентів двох груп (слухачів I курсу бакалавратів, що прослухали дисципліну «Академічні студії» та решти студентів, які навчаються на старших курсах) виявлено певні відмінності і, водночас, деякі схожі тенденції.

Майже всі студенти I-го курсу (113, або 95% осіб) знали про прийняття Положення АПСВТ про академічну доброчесність і вимогу керуватись його змістом впродовж навчання. Натомість до моменту опитування про наявність «Положення про академічну доброчесність в АПСВТ» було відомо лише близько половині респондентів (53, або 49,1% осіб) II групи (різниця достовірна, $p < 0.01$). Приблизно третина зі студентів II-IV курсів (35, або 32,4% опитаних) повідомили про те, що під час анкетування вони вперше дізналися про прийняття Положення, зобов'язання знати його зміст і керуватись ним у навчанні. Решта опитаних II групи (20, або 18,5 % осіб) чули щось про цей документ, але були не певні, що мають ознайомитись з ним та ним керуватись.

Попри те, що про зобов'язання знати Положення було відомо половині опитаних II групи, лише третина з них на момент анкетування вже були ознайомлені з його змістом (рис. 3).

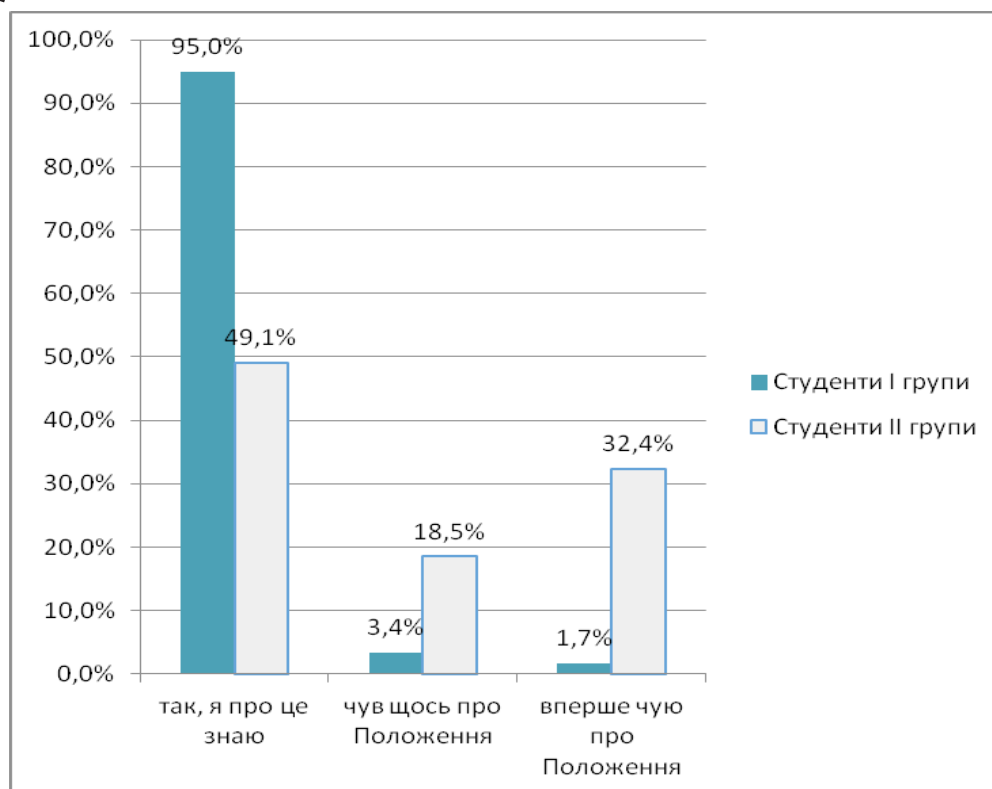

Рис. 3. Інформованість про Положення про академічну доброчесність в АПСВТ

При виборі «найбільш вдалого» (з запропонованих) визначення поняття «академічна доброчесність» правильний (відповідний чинному законодавству) варіант обрали 77,3% студентів I курсу бакалавратів і лише 61,1% студентів інших курсів (різниця достовірна, $p < 0.01$) (рис. 4).

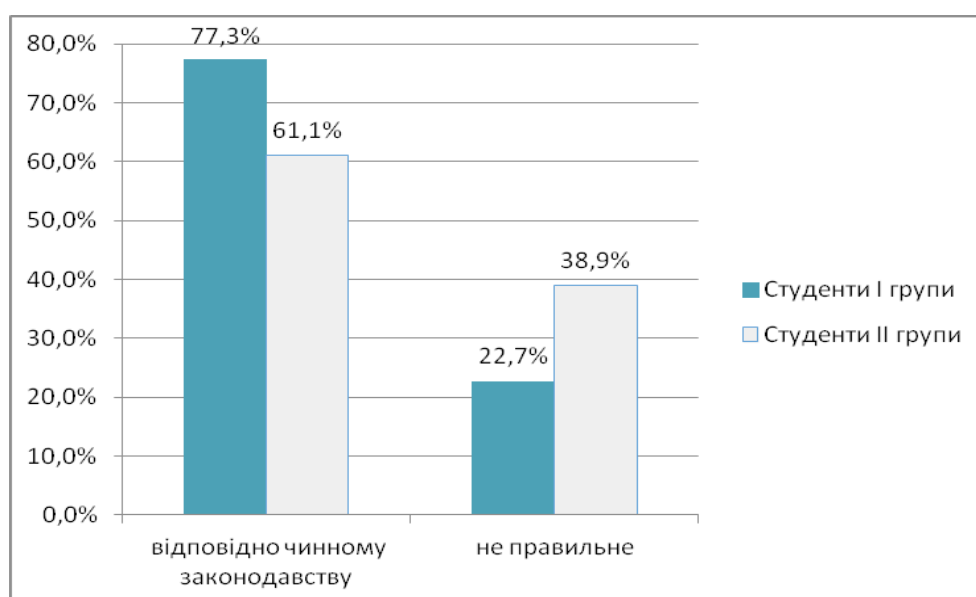

Рис. 4. Визначення поняття «академічна доброчесність»

Студенти, які прослухали дисципліну «Академічні студії», частіше за решту опитаних ($p < 0.01$) погоджувались з думкою, що прийняття Положення про академічну доброчесність може значною мірою вплинути на їхнє навчання в Академії (73,1% і 35,2% ствердних відповідей відповідно). Досить показово, що в II групі студентів близько 21,3%, або 23 особи не змогли відповісти на запитання про вплив змісту Положення на їхнє навчання, оскільки не знали змісту документу.

Виявлені вище розбіжності дозволяють припустити, що викладачі кафедр формально поставились до завдання ознайомити студентів старших курсів зі змістом Положення і лише запропонувати їм підписання декларацій про дотримання його норм. Водночас студенти I курсу бакалаврських програм змушені були опанувати зміст Положення у процесі навчання і свідомо заповнили свої декларації.

При порівнянні відповідей студентів двох виділених груп щодо їхнього ставлення до певних проявів недоброчесної поведінки було виявлено таке. Практично однакові частки студентів обох груп вважали «нормальною» практику замовлення (купівлі) контрольних, курсових та дипломних робіт (12,6% - студенти I курсу, і 15,7% від усіх решти). Статистично не відрізнялись і відповіді студентів обох груп на питання «Чи траплялось вам при виконанні письмових робіт порушувати правила посилання на використані джерела?». На нього близько половини (41-48%) опитаних відповіли «Так, я інколи це роблю» (рис. 5).

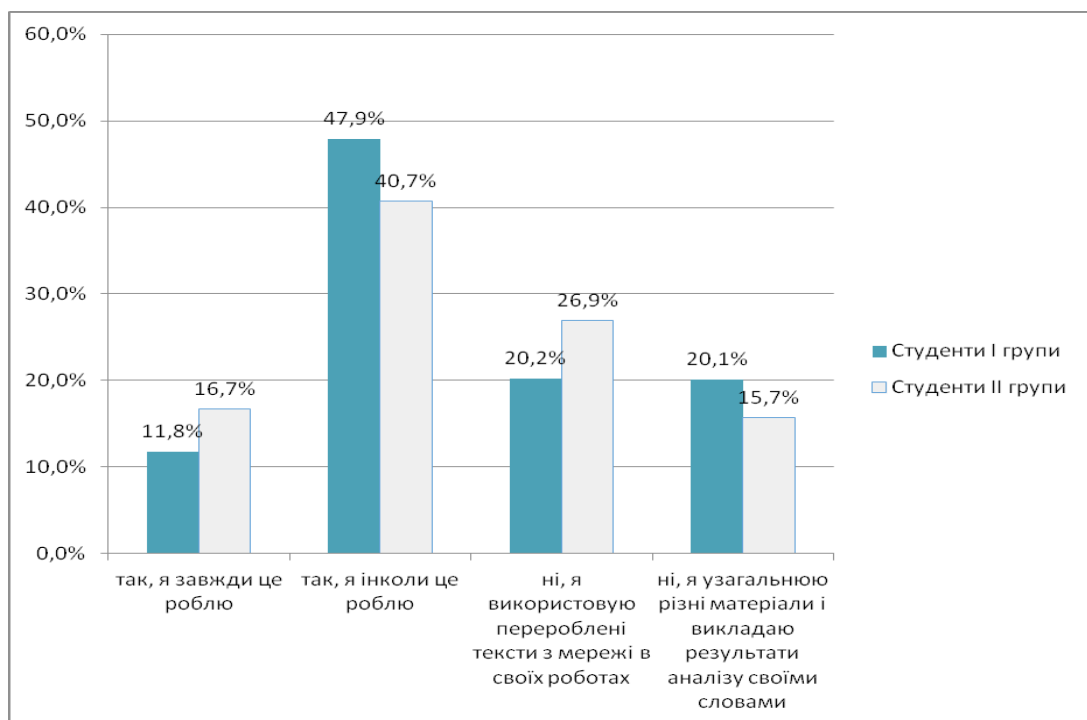

Рис. 5. Розподіл відповідей на питання «Чи траплялось Вам при виконанні контрольних робіт або написанні рефератів вставляти у них без змін фрагменти текстів, які Ви взяли з мережі Інтернет?»

Фактично тотожними є розподіли відповідей студентів обох груп на запитання «Як Ви ставитесь до того факту, що за настановою МОН з поточного року вищі навчальні заклади повинні розміщати повні тексти магістерських робіт своїх студентів на сайтах?». В I та II групах трохи менше половини опитаних (43,7% та 45,4% відповідно) вважали це позитивною новиною і трохи менше третини (30,3% і 29,6% відповідно) ставились до цього факту негативно (рис. 6).

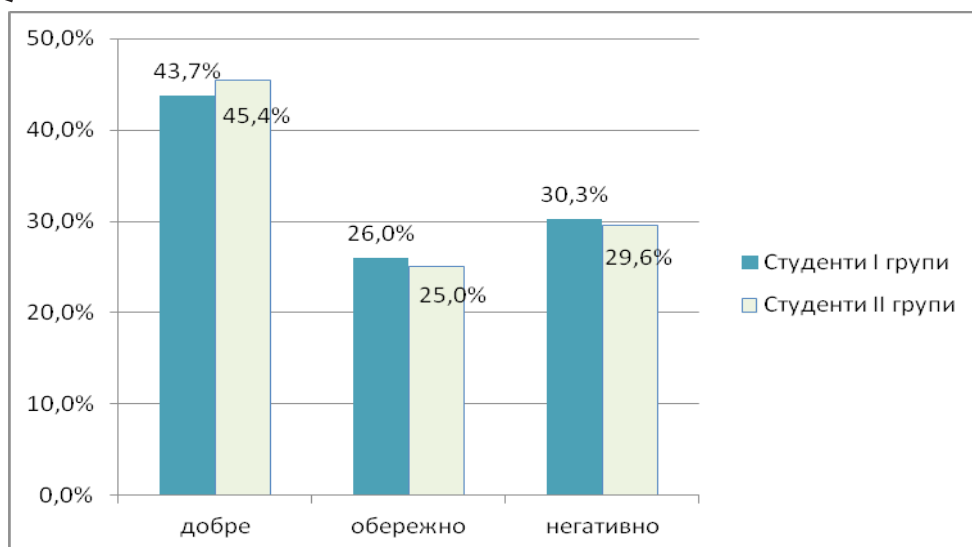

Рис. 6. Ставлення до розміщення текстів магістерських робіт студентів на сайті навчального закладу

В обох групах близько 10% опитаних вважали абсолютно прийнятним «академічний протекціонізм» - використання родинних чи службових відносин, щоб просити викладачів поставити студентам позитивні або вищі оцінки. Водночас серед студентів I групи було достовірно більше ($p < 0.05$) тих, хто не погодився з твердженням «Без списування або користування гаджетами неможливо скласти іспит» (48,7% проти 33,3% студентів II групи).

Кілька питань анкети були різними для студентів з виділених груп. Так, лише студентам II групи ставились запитання «Чи стикались Ви з випадками неетичної поведінки викладачів Академії стосовно студентів, наприклад, приниження їхньої гідності, здійснення тиску на студентів з метою отримання певної особистої вигоди тощо?». Близько 13% (14 осіб) повідомили у відповідь, що викладачі поводитись з ними неетично; 23,1% опитаних (25 осіб) були свідками того, як викладач Академії поводився неетично з іншими студентами. Частка студентів старших курсів (10,2 % або 11 людей) вказали на те, що точно знають про випадки хабарництва в Академії, але більше половини опитаних (56,5 % або 61 особа) впевнені у відсутності таких випадків.

Досить показовим є досвід впровадження тем модуля «Академічна доброчесність» в межах дисципліни «Педагогіка та методика викладання спеціальності» освітніх програм підготовки магістрів всіх спеціальностей. В процесі викладання матеріалу і оцінювання результатів навчання виявлено, що частка студентів не вважає плагіатом використання в своїх роботах текстів, отриманих шляхом простого копіювання, оскільки така практика виконання завдань практикується ними з часів навчання в середній школі. Відтак в них не сформовані навички аналізу даних наукової та (або) навчальної літератури, їм бракує культури академічного письма і - головне - установки на її розвиток. Вимога дотримуватись академічних правил цитування та оформлення посилань сприймається значною частиною студентів як щось не обов'язкове або штучне, суто формальне, не пов'язане з реальним життям.

Дискусійні моменти

У 2018-2019 навчальному році в Академії праці, соціальних відносин і туризму наголос при впровадженні принципів культури академічної чесності було зроблено на превентивних заходах, насамперед, ознайомленні студентів із поняттями академічної доброчесності та інтелектуальної

власності, основними правилами використання оригінальних текстів, цитування і оформлення посилань. Впроваджуючи такий підхід Академія поділяла думку тих науковців, які вважають, що «основне завдання просвітницької діяльності з поширення принципів академічної доброчесності полягає не у викоріненні всього обманювання в університеті. Це було б майже неможливо, і викликало б відчуття неспроможності виконати це завдання. Основне завдання полягає у створенні культури для спільнот, що вбачають чесність та доброчесність як фундаментальні цінності, які визначають те, як ми навчаємо, вчимося та здійснюємо свою наукову діяльність» [28, с. 30].

Наше дослідження підтверджує важливість формалізації норм етичної поведінки і ретельного навчання таким нормам. На цей аспект, зокрема, звертали увагу науковці з різних країн, які наголошували, що кількість порушень академічних принципів є значно меншою у тих закладах вищої освіти, де розроблена відповідна нормативно-правова база: рекомендації, правила, положення, декларації, кодекси [29]. При цьому, як свідчать дослідження, студенти потребують ознайомлення з політикою університету щодо академічної доброчесності [30], бо не надто розуміють правил, викладених у нормативних документах [31].

Однак, наше опитування, як і результати інших досліджень, проведених в різних країнах [32; 33], дозволяє унаочнити той факт, що дотримання принципів академічної доброчесності не може розглядатись як результат нормативного регулювання - це елемент культури, що потребує цілого комплексу соціально-середовищних впливів протягом досить тривалого часу. Бачимо, що студенти АПСВТ, які прослухали дисципліну «Академічні студії», частіше за решту опитаних знають Положення і декларують готовність його дотримуватись, але не рідше за решту студентів повідомляють про порушення правил посилання на використані джерела, вважають прийнятною практику купівлі контрольних робіт і погоджуються з випадками «академічного протекціонізму».

З огляду на низький рівень вмінь та настанов студентів продукувати власні академічні тексти, можемо констатувати хибну тенденцію викладачів закладів середньої та вищої освіти скеровувати студентів на користування даними, отриманими з електронних джерел, без їх критичного осмислення та самостійного опрацювання.

Академічна недоброчесність, як свідчать результати нашого та інших досліджень [34; 35], також почасти зумовлена застарілими підходами до викладання та оцінювання студентів, подекуди низькою якістю та ефективністю вищої освіти. Наразі деякі дослідники звертають увагу на неефективність інституційних засад функціонування ЗВО в Україні [36; 37]. Через застарілість підходів, які відтворюються, реплікуються завдяки бюрократизованим процедурам ліцензування та акредитації, навчальний процес не відповідає специфічним запитам нинішнього студентства, так званого покоління Z, його очікуванням, способам навчання, сприйняттю матеріалу тощо, на які звертають увагу в сучасних закордонних публікаціях [38; 39].

З нашого дослідження також випливає, що студенти (а подекуди й викладачі) не інтерналізують правил етики, установлених для них ззовні, вважають їх формальністю, а не соціальною нормою. Схожі висновки бачимо й у інших дослідників [40; 41]. Відтак особливого значення набуває теза Е. Остром [42] щодо необхідності залучення всіх учасників спільноти до розробки і встановлення правил гри, тобто тих інститутів, які організують співжиття індивідів, їхню поведінку в середовищі. Це, зокрема, означає активне залучення самих студентів до впливу на культуру академічного середовища. Ефективність такого залучення підтверджують закордонні дослідження [43; 44]. Нам імпонує твердження Я. Тицької, що підтримка академічної доброчесності має відбуватися через «продукування процедур, що сприятимуть на інституційному рівні прозорій комунікації членів академічної спільноти. Потрібно думати не стільки про покарання (стягнення), скільки про формування умов, які б не потребували вдаватися до академічної нечесності. Потрібно суттєво обмежити (за можливості мінімізувати) вплив освітянської бюрократії на формування процедур забезпечення та перевірки якості вищої освіти» [45, с. 194].

На нашу думку, брак настанов на дотримання принципів академічної доброчесності може мати й глибші причини, зокрема, девальвацію цінності вищої освіти як такої, що не відповідає практиці професійної діяльності та (або) вимогам ринку праці. На такі тенденції у вищій освіті України вказують результати деяких досліджень [46-48]. Так, український соціолог В. Бакіров характеризує студентську академічну культуру як деформовану. На його думку, в основі цієї деформації лежить «мотивація значної частини студентства на формальні атрибуції вищої освіти (оцінки, стипендія, диплом та ін.), а не на отримання професійних знань, що є визначним фактором наявності академічного шахрайства» [49].

Результати проведеного нами дослідження суголосні даним звіту «Оцінка доброчесності в освіті: Україна 2017», в якому відзначено, що проявам академічної недоброчесності, зокрема списуванню та плагіату, у закладах вищої освіти України сприяють прогалини у законодавстві та регуляторній політиці, відсутність поширених етичних норм стосовно академічної недоброчесності та обмежені можливості закладів вищої освіти виявляти та оцінювати її наявність [50, с. 143].

Також на академічній доброчесності та академічній культурі в цілому негативно позначаються неформальні практики, поширені в освітній сфері України. Частина з цих практик інституціоналізована у ЗВО завдяки поширеним неформальним платежам, протекціонізму, можливостям отримання оцінки попри невиконані освітні вимоги, високому рівню корупції в освіті [51-54]. Такі неформальні практики, як непотизм та клієнталізм у політиці в цілому [55], зокрема й освітній, мають подекуди більший вплив, аніж формальні суспільні інститути. Вони формують своєрідний гібридний політичний режим в Україні та інституційну пастку відтворення неформальних (і недоброчесних) практик попри демократичні декларації і заявлені реформи в освіті. По суті фундаментальні моральні принципи замінюються в ЗВО корпоративними етичними програмами і неформальними кодексами поведінки.

Неповагу до інтелектуальної власності, яку до певної міри продемонстрували студенти під час нашого опитування, не можна вважати чимось унікальним для нашого навчального закладу чи інших ЗВО. Як свідчать дослідження [56; 57], вона є досить поширеною практикою в Україні. Передбачені законодавством норми та санкції за неправомірні дії в цій сфері [58; 59] застосовувати важко [60]. Випадки публічного засудження в Україні академічної недоброчесності майже невідомі. Втім, дослідники й в інших країнах дискутують на тему, що важливіше - юридичні наслідки порушення студентами інтелектуального права чи моральне засудження [61; 62].

Наразі проведене нами дослідження має локальний характер і стосується досвіду лише одного закладу вищої освіти. Водночас у ньому, як у дзеркалі, відобразились усі ті різноманітні середовищні чинники, які доводять, що принципи академічної доброчесності та вияви академічної недоброчесності значною мірою залежать від загальних норм функціонування вищої освіти як соціального інституту в суспільстві і соціальної практики морального засудження недоброчесності у будь-якій суспільній сфері.

Прикінцеві міркування

В нашій публікації викладено та проаналізовано початок проекту окремого закладу вищої освіти, спрямованого на об'єктивізацію спроможності ключових гравців освітнього процесу - студентів, викладачів, адміністрації ЗВО - слідувати принципам академічної доброчесності. Ми розуміємо певні обмеження застосованої методології: (а) автори є учасниками досліджуваних процесів, тому можуть бути не вповні об'єктивними; (б) на етапі розробки дизайну не конкретизовано процедур застосування якісних методів; (в) кількісні дані отримані шляхом опитування лише певної частини - найбільш активних - студентів, що погодились на анкетування, відтак можуть не повністю відбивати позицію досліджуваної генеральної сукупності. Однак, суголосність наших висновків результатам масштабніших розвідок дає підстави вважати проведену роботу корисною. Наразі ми маємо підстави для плануван-

ня подальших кроків щодо протидії академічній недоброчесності, що полягатимуть у моніторингу результатів викладання відповідних модулів нових дисциплін у складі всіх освітніх програм; розробці внутрішніх стандартів підготовки методичних матеріалів та вимог щодо слідування принципам академічної доброчесності з боку викладачів, подолання пріоритету формальної атрибуції вищої освіти серед студентів, уможливлення інтерсуб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, залучення студентів до оцінювання та вдосконалення освітніх програм, активного формування власної освітньої траєкторії і перетворення їх на справжні суб'єкти навчання.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Міжнародна конференція «Академічна доброчесність: практичний вимір» єднає наукову спільноту // Інтерфакс-Україна. 2019. 16 квітня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/581177.html> (дата звернення 22.08.2019).
2. XLVII Науково-технічна конференція Головного центру виховної роботи ВНТУ // Вінницький національний технічний університет. 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvt/all-hcvt-2018> (дата звернення 22.08.2019).
3. Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project - SAIUP. URL: <https://saiup.org.ua/> (дата звернення 22.08.2019).
4. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку // Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень. URL: <http://fond.sociology.kharkov.ua/index.php/ua/projects-ua/304-akademichna-kultura-ukrajinskogo-studentstva-osnovni-chinniki-formuvannya-ta-rozvitku> (дата звернення 22.08.2019).
5. Цвірко Л. Як захистити зплагиачену дисертацію і залишитися непоміченим: Досвід української науки // 112.ua. 2018. 8 грудня. URL: <https://ua.112.ua/statji/yak-zakhystyty-zplahiachenu-dysertatsiiu-i-zalyshytysia-nepomichenym-dosvid-ukrainskoi-nauky-472659.html> (дата звернення 22.08.2019).
6. Помилки та фальсифікації в наукових дослідженнях. URL: <http://false-science.ucoz.ua> (дата звернення 20.09.2019).
7. The Fundamental Values of Academic Integrity /Ed. by T. Fishman. 2d ed. USA: Clemson University, 2012. 36 p.
8. Шліхта Н., Шліхта І. Методичні рекомендації та програма курсу «Основи академічного письма». URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/osnovy-akademichnogo-pysmametodychni-rekomendatsiyi-ta-programa-kursu> <http://false-science.ucoz.ua> (дата звернення 18.03.2019).
9. Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні. 2004. URL: http://www.naric.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=40--2004&catid=6-2011-06-04-17-13-03&Itemid=16&lang=en.htm (дата звернення 10.04.2019).
10. Оніщик Ю. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку закладів вищої освіти // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2019. № 2. С. 7-9.
11. Бойченко М. Гідність, цілісність і успішність: академічні та громадянські чесноти // Філософська думка. 2014. № 5. С. 110- 122.
12. Ромакін В.В. Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Педагогіка». 2010. Вип. 123. Т. 136. С.34-41.
13. Добко Т. Академічна культура як необхідна передумова ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії // Дух і літера. 2008. № 19. С. 93-102.
14. Хоружий Г.Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2012. 320 с.
15. Barnhardt B. The «Epidemic» of cheating depends on its definition: A critique of inferring the moral quality of «Cheating in any form» // Ethics and Behavior. 2016. Vol. 26 (4). P. 330-343.
16. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

17. 27 українських університетів мають кодекси честі студента або його аналоги, 23 - етичні кодекси викладача або його аналоги у відкритому доступі, - дослідження МОН // Міністерство освіти і науки України. 2016. 9 серпня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-08-09-doslidzhennya-27-ukrayinskix-universitetiv-mayut-kodeksi> (дата звернення 15.07.2019).
18. Методичні рекомендації МОН для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#n211> (дата звернення 15.07.2019).
19. Рекомендації МОН щодо запобігання академічного плагіату і його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо). 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18> (дата звернення 15.07.2019).
20. Дітковська Л. А., Семигіна Т. В., Буяшенко В. В. Студенто-орієнтований підхід у формуванні академічної доброчесності в сучасному університеті // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2018. № 8 (322), Ч.1. С. 12-19.
21. Академічна доброчесність аналітичний звіт та рекомендації // Проект «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!» 2018. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/Analitychna-zapyska-akademichna-dobrochesnist.pdf> (дата звернення 15.07.2019).
22. Оніщенко О. Чому студенти списують // Дзеркало тижня. 2019. 21 червня. URL: <https://dt.ua/EDUCATION/chomu-studenti-spisyuyut-315210.html> (дата звернення 15.07.2019).
23. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
24. Чабанна М. Неоінституційний підхід до аналізу процесу прийняття політичних рішень // Політичний менеджмент. 2010. № 2. С. 29-37.
25. Положення про академічну доброчесність в Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. URL: <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/all/themes/apsv/pologenja.pdf> (дата звернення 10.05.2019).
26. Кодекс етики Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2016. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Etychnyi%20kodeks_Academy.pdf (дата звернення 10.05.2019).
27. Дітковська Л.А., Буяшенко В.В., Оніщик Ю.В. Навчально-методичний комплекс з курсу «Академічні студії». К.: АПСВТ, 2019. 41 с.
28. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих / За заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
29. Bacha, N. N., Bahous, R., & Nabhani, M. (). High schoolers' views on academic integrity. Research Papers in Education, 201227 (3), 365-381.
30. Bretag T. et al. 'Teach us how to do it properly!' An Australian academic integrity student survey // Studies in Higher Education. 2014. Vol. 39(7). P. 1150-1169.
31. Gullifer J.M., Tyson G .A. () Who has read the policy on plagiarism? Unpacking students' understanding of plagiarism // Studies in Higher Education. 2014. Vol. 39(7). P. 1202-1218.
32. Гапон Н., Худзіцка-Чупала А., Лупіна-Вегенер А Ставлення студентів до виявів академічної нечесності: кроскультурний аналіз // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». 2013. Вип. 16. С. 241-248.
33. Lin C.H., Wen L.Y. . Academic dishonesty in higher education - a nationwide study in Taiwan // Higher Education. 2007. Vol. 54 (1). P. 85-97.
34. Академічна доброчесність: аналітичний звіт та рекомендації // Проект «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!» 2018. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/Analitychna-zapyska-akademichna-dobrochesnist.pdf> (дата звернення 15.07.2019).
35. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / За заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
36. Куделя М., Жерьобкіна Т., Стадний Є. Нацагентство: точка відліку // CEDOS. 2016. URL: <https://cedos.org.ua/en/articles/natsionalne-ahentstvo-iz-zabezpechennia-iaкости-vyshchoi-osvity-choho-ochikuvaty-vid-novostvorenogo-orhanu> (дата звернення 17.09.2019).

37. Chernoknyzhna K. Efficiency estimation of the Ukrainian public higher education institutions: inside and out : A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of MA in Economic Analysis. Kyiv School of Economics, 2018 41 p.
38. Turner A. Generation Z: Technology and social interest // Journal of Individual Psychology. 2015. Vol. 71. P. 103-113.
39. Williams A. Move over, MILLENNIALS, here comes generation Z // The New York Times. 2015. 20 September. URL: <https://www.nytimes.com/2015/09/20/fashion/move-over-millennialshere-comes-generation-z.html?r=0> (дата звернення 19.09.2019).
40. Бойченко Н.М. Етичні аспекти університетських цінностей // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2014. № 1 (1). С. 37-43.
41. Стадний Є. Рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах // SAIUP. 2017. URL: <https://saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah> (дата звернення: 25.09.2019)
42. Остром Э. Управляя общим : эволюция институтов коллективной деятельности. Москва: Мысль, 2010. 447 с.
43. Mitchell R. L. G., Parnter C. The Shared Responsibility for Academic Integrity Education // New Directions for Community Colleges. 2018. Vol.183. P. 55-64.
44. Chauhan P. K., Wood E., Plummer T., Forsyth G. Peer-Based Interventions on Academic Integrity: Assessing Immediate and Long Term Learning // Journal of Academic Ethics. 2018. Vol.16 (2). P. 133-149.
45. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 192-195.
46. Буяшенко В. Недержавні вищі навчальні заклади і державна політика освіти в Україні // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 4. С. 22-35.
47. Nelipa D., Batrymenko O., Rudenko S., Liashenko I. Higher education management in Ukraine: will generation change help us transform it faster? // Scientific Bulletin of National Mining University. 2018. Vol. 3. P.167-175.
48. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів. Загальнонаціональне опитування студентів // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2015. URL: <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv> (дата звернення: 29.09.2019).
49. Бакіров В. С. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Основні результати дослідження за проектом No 49169. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf> (дата звернення: 25.09.2019)/
50. OECD Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/oecd-reviews-of-integrity-in-education-ukraine_9789264270664-en#page8 (дата звернення: 25.09.2019).
51. Прозорість і корупція у системі вищої освіти в Україні: 3б. матер. конф. (21-22 листопада 2002 року, м. Львів). Київ: Таксон, 2003. 308 с.
52. Morris J., Polese A. Informal health and education sector payments in Russian and Ukrainian cities: Structuring welfare from below // European Urban and Regional Studies. 2014. Vol.3 (3). P. 481-496.
53. Polese A. et al. Informality and Ukrainian higher educational institutions: Happy together? // Policy Futures in Education. 2018. Vol.16 (4). P. 482-500.
54. Gender aspects of corruption in higher education in Ukraine // Institute of Applied Humanitarian Research. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/73.pdf (дата звернення: 29.09.2019).
55. Bazhenova H. Liberal Democracy vs. Autocracy: the Case of Ukraine // Yearbook of the Institute of East-Central Europe. 2018. Vol. 16 (5). P. 7-38.
56. Ульянова Г.О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00. Одеса: Одеська юридична академія, 2015. 445 с.
57. Андрощук Г. Авторське право і апропріація у мистецтві: межі доступного // Інтелектуальна власність в Україні. 2015. № 9. С. 13-20.
58. Про авторське право та суміжні права: Закон України № 3792-XII від 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення 10.09.2019).

59. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 (ст. 69 «Права інтелектуальної власності та їх захист»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 10.09.2019).
60. Ковальова А. Проблеми академічного плагіату та авторського права у цифровому просторі України // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2013. Ч. 21: Електронні інформаційні ресурси. С. 61-71.
61. East J. Judging plagiarism: A problem of morality and convention // Higher Education. 2010. Vol. 59 (1). P. 69-83.
62. Bruton S., Childers D. The ethics and politics of policing plagiarism: a qualitative study of faculty views on student plagiarism and Turnitin // Assessment & Evaluation in Higher Education. 2016. Vol. 41(2). P. 316-330.